

Hautojen viestit

Ilona Pajari

Vainajan ruumis on ihmisyyhteisöille ongelma, joka on ratkaistu monin eri tavoin, muumioinnista suohon upottamiseen. Uskonnolliset syyt sanelevat usein vainajan ruumiin kohtalon; myös käytännön seikat vaikuttavat siihen, voidaanko vainajaa esimerkiksi haudata maahan lainkaan. Kaikkein tavallisimpia tapoja toimia vainajan ruumiin suhteen ovat kuitenkin ihmiskunnan historiassa olleet ruumiin polttaminen ja hautaaminen. Tässä Thanatoksen teemanumeron teksteissä käsitellään erityisesti hautaamista. Epävirallisissa yhteyksissä numero on kulkenut ”hautausmaanumeron” nimellä, mutta monessa kohtaa käsittelemme pikemminkin hautaamisen eri tapoja, haudan paikan ja hautamuistomerkin esille tuomia ajatusmalleja sekä hautausmaita muistin paikkoina kuin varsinaisesti hautausmaita itsessään.

Kaikille vainajille tarkoitettu hautausmaa on läntisessä Euroopassa suhteellisen tuore ilmiö, joka alkoi toden teolla kehittyä nykyisen kaltaiseksi vasta kirkkoihin hautaamisen loppuessa 1700–1800-luvuilla. Samaan aikaan suhde kuolemaan ja suremiseen muuttui: hautausmaa ei enää ollut ainoastaan vainajien säilytyspaikka ylösnousemusta odotellessa, vaan myös tila suremiselle ja vainajien muistamiselle. Samoin yleisemmin hengelliset ja omaan kuolevaisuuteen keskittyvät ajatuksen otettiin huomioon hautausmaiden suunnittelussa: puistomaisuus ja luonnonläheisyys nähtiin otollisina seikkoina mielten ylentämiseksi Jumalan luo.

Suomalaisen hautausmaasuunnittelun oleellinen piirre viimeisen sadan vuoden aikana on ollut pyrkimys yhtenäisyyteen. Tämä ei poikkea monista muista protestanttisista maista; viimeistään ensimmäisen maailmansodan sankarihautausmaat loivat yhtenäisen

hautausmaaihanteen, jossa aiemmat moninaisten muistomerkkien vaihtelevat hautausmaanäkymät olivat kauhistus. Samaan aikaan kuolemankulttuuri oli voimakkaasti yksityistymässä ja hautajaiset pienenemässä. Hautausmaiden näkökulmasta ei olekaan outoa, että 1900-luvun keskivaihetta on kutsuttu ”kuoleman kieltämisen” aikakaudeksi. Niin niukasti monet tuon ajan hautausmaat ilmaisevat mitään haudatuista yksilöistä tai heidän taustallaan olevista surevien yhteisöistä.

Viime vuosikymmeninä varsinkin asutuskeskusten hautausmaat ovat käyneet yhä ahtaammiksi, eikä paluuta entisaikain mahtaviin muistomerkkeihin ole edes niillä, joilla olisi sellaiseen varaa. Sen sijaan hautojen koristelemisen pienin esinein, enkelein, kivin, kuvin ja kukkasin on tullut tavaksi. Vaikka näitä pieniä esineitä olen kuullut kutsuttavan myös ”rojuksi”, ja ulkopuoliselle ne voivat sitä ollakin, ne ovat henkilökohtaisen surun symboleja ja ylläpitävät suhdetta vainajaan. Samaan aikaan kaikki eivät halua varsinaista hautapaikkaa lainkaan, vaan valitsevat tuhkansa sirottelemisen hautausmaan muistolehtoon tai kokonaan hautausmaan ulkopuolelle. Tällainen ratkaisu voi olla omaisille joko helpotus tai surun aihe, riippuen siitä, olisiko hautapaikka ollut heille rasite vai oleellinen osa suremista. Haluttomuus tulla muistetuksi hautansa kautta mitenkään on uudehko piirre kulttuurissa, joka on pitkään arvostanut haudan keskeisen sijainnin ja hautamuistomerkin näkyvyyden korkealle.

Kuka haudataan ja minne, millaisin menoin, ja millaisen muistomerkin kukin saa osakseen on ollut voimakkaasti riippuvaista yhteiskunnallisista eroista; nykyään lähinnä korkean tason poliitikot voivat saada muista poikkeavan kokoisen ja näköisen hautamuistomerkin. Vanessa Smithin artikkelissa Glasgow’n nekropoliksen hautakivistä käyvät hyvin ilmi 1800-luvun brittien käsitykset sukupuolien välisistä eroista, ja ketkä ja millä keinoin saattoivat niistä irtautua. Ella Viitaniemen artikkeli kertoo, paitsi sen, millaisin argumentein kirkkoihin hautaamisesta pyrittiin eroon 1700-luvun Suomessa, myös sen, miksi tavasta haluttiin pitää kiinni. Oli tuon ajan ihmisille ennenkuulumatonta, että hautaamisessa eivät näkyisi sääty- ja varallisuuserot. Pappissäädyn hautalöydöistä ilmenevä erikoisasema kirkkoon hautaamisessa, samoin kuin tähän liittyvä

esinekulttuuri, tulevat esille Sanna Lipkinin, Tiina Väreen ja Titta Kallio-Sepän lähes neljän vuosisadan hautauksia käsittelevässä artikkelissa.

Eliza Kraatari ja Andrew Newby nostavat esiin kansallisen ja paikallisen muistin välisen jännitteen vuosien 1866–1868 suurten nälkävuosien muistamista käsittelevässä artikkelissaan. Hautojen läheisyys tekee joukkokuoleman muistosta todellisen, vaikka kansallisella tasolla aihetta on vaikea käsitellä. Joskus taas kokonainen hautausmaa tuhoetaan poliittisista syistä. Näin on käynyt ainutlaatuiselle armenialaiselle, nykyisen Azerbaidzhanin alueella sijainneelle Julfan hautausmaalle, joka hävitettiin vuosisatojen olemassaolon jälkeen viime vuosituhannen vaihteen molemmin puolin. Serafim Seppälä kuvaa Julfan hautausmaata käsittelevässä artikkelissaan, miten hautausmaiden merkitys kansallisen identiteetin lähteenä korostuu tilanteessa, jossa identiteetti on uhattuna.

Kaarina Kosken tutkimusmatka Bosnian hautausmaille muistuttaa, että kansallisten ristiriitojen näkyminen hautausmailla ei ole kaukaista historiaa muuallakaan. Virpi Kaukion essee hautausmaasta hajuympäristönä taas tarkastelee hautausmaita usein aliarvostetun aistin avulla. Hautausmaat nähdään (sic) usein visuaalisina kokonaisuuksina, mutta niillä on paljon hajuja ja niiden myötä elämää, sekä tarkoitettua että tahatonta.

Hautausmaa on siis paljon muutakin kuin yksityisen surun ilmauksien kokoelma, tai yksittäisten ihmisten muistomerkkien kenttä. Se kertoo menneisyydestä, sen osin jo unhoonkin painuneista uskomuksista ja arvostuksista. Se, keitä hautausmailla saa muistaa on korostunut myös vuoden 1918 muistamisessa. Sata vuotta sisällissodan jälkeen sodan kummallakin osapuolella on ääni ja oikeus sitä käyttää, mutta näin ei heti sodan jälkeen ollut. Pikemminkin tuolloin korostuivat vielä vanhat käsitykset siitä, keitä ylipäänsä sai haudata hautausmaalle ja millaisin menoin.

Olin alkusyksystä puhumassa hautausmaapuutarhurien koulutuspäivillä Varkaudessa, ja samalla kuulin visioita siitä, miten hautausmaita voisi kehittää ja millaista toimintaa niillä voisi olla. Millaisia uusia rituaaleja nimenomaan hautoihin liittyen voisi kehittää? Hautakynttiläkulttuuri keskittyy kylmään ja pimeään vuodenaikaan. Voisiko hautausmaa

olla myös ilon ja lämmön paikka, jolla saisi olla monenlaista elämää? Jotta kiinnostus hautausmaihin säilyisi, tulisiko niillä sallia yhä persoonallisempi ilme? Korostuvatko hautausmaat ihmisten tietoisuudessa vasta sitten, kun ne uhataan menettää? Mitä hautausmaa merkitsee tulevaisuuden ihmisille?

Uusi vuosi on ehtinyt alkaa, ennen kuin tämä Thanatoksen numero on nähnyt päivänvalon. Kiitän toimituskuntaa, kirjoittajia ja lukijoita kuluneesta vuodesta ja toivotan uutta innostavaa vuotta 2019 kaikille kuolemantutkimuksesta kiinnostuneille!